LUBELSKI ROCZNIK PEDAGOGICZNY
T. XXXX, z. 2 – 2021

DOI: 10.17951/lrp.2021.40.2.155-166

Ernest Zawada
Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku-Białej
ORCID – 0000-0002-2168-2528

WYCHOWANIE PRZEZ SZTUKĘ W KONTEKŚCIE EDUKACJI PLASTYCZNEJ DZIECKA W MŁODSZYM WIEKU SZKOLNYM

Streszczenie: Wprowadzenie: Celem artykułu jest wskazanie istoty i możliwości wychowania przez sztukę dzieci w klasach I–III szkoły podstawowej na zajęciach plastycznych. Zaakcentowano konieczność podnoszenia poziomu kompetencji nauczycieli wczesnej edukacji wczesnoszkolnej w zakresie tworzenia dzieciom warunków do poznawania i bezpośredniego doświadczenia sztuki. **Cel badań:** Celem artykułu jest ukazanie wychowawczych walorów sztuki realizowanych w toku edukacji plastycznej dziecka w klasach I–III szkoły podstawowej. **Stan wiedzy:** Rozbudzanie wrażliwości na piękno oraz kształcenie umiejętności wyrażania i odwzorowywania sztuki za pomocą różnych metod i technik ustanowiono jako pedagogiczne zadanie nauczyciela w zakresie edukacji plastycznej. Spotkanie ze sztuką jest podstawą procesu pozwalającego odkrywać jej wartości. **Podsumowanie:** W tekście podkreślono, że wychowanie dziecka przez sztukę łączy się nie tylko z koniecznością stałego poszerzania wiedzy w tym zakresie, ale przede wszystkim z motywowaniem dziecięcej twórczości plastycznej.

Słowa kluczowe: edukacja plastyczna dziecka, doświadczanie sztuki, pedagogika, twórczość plastyczna, wychowanie przez sztukę

WPROWADZENIE

Współczesna kultura, którą cechują relatywizm wartości i globalność ujęcia wydarzeń społecznych oraz artystycznych, stawia przed pedagogami nowe wymagania w zakresie podejmowanych działań wychowawczych. Czynnikiem, który może przyczyniać się do rozumienia indywidualnych postaw, odkrywania tożsamości, wspierania świadomych wyborów wartości oraz służyć odkrywaniu własnego potencjału zmysłów i intelektu, jest sztuka. Jak pisze Irena Popiołek (2014, s. 24),

„związek sztuki i życia polega na wzajemnym dopełnianiu się w przeżywaniu, odczuwaniu i przekazywaniu w dziele swych przeżyć". Sztuka jest „z jednej strony czynnikiem kształtowania tożsamości człowieka, z drugiej zaś nieodzownym warunkiem twórczym jego naturalnego rozwoju" (Śliwerski, 2012, s. 906).

Tradycyjnie wychowanie przez sztukę stanowi – obok wychowania do sztuki – komplementarną propozycję edukacyjną wychowania estetycznego. W szerszym ujęciu wychowanie przez sztukę obejmuje oddziaływanie sztuki na całego człowieka, czyli kształcenie pełnej, integralnej osobowości człowieka, nie tylko w sferze estetycznej. Obejmuje ono również oddziaływanie na sferę intelektualną poprzez wzbogacenie wiedzy i myślenia osobistego oraz sferę moralno-społeczną poprzez zdobywanie podstaw oceny moralnej i umiejętności rozumienia sytuacji ludzkich, tym samym pełniejszego porozumienia z drugim człowiekiem. Powyższy proces obejmuje także rozwijanie wyobraźni i pobudzanie dyspozycji twórczych. Opisany powyżej sposób rozumienia wychowania przez sztukę ściśle koresponduje z głównym celem edukacji wczesnoszkolnej, którym jest, w świetle podstawy programowej[1], wspieranie całościowego rozwoju dziecka. Proces wychowania i kształcenia prowadzony w klasach I–III szkoły podstawowej ma umożliwiać dziecku odkrywanie własnych możliwości, sensu działania oraz gromadzenie doświadczeń na drodze prowadzącej do prawdy, dobra i piękna. Wychowanie przez sztukę rozumiane jako koncepcja wychowania integralnego stanowi koncepcję wychowawczą, której ideę określił Herbert Read, podkreślając, że sztuka sprzyja harmonijnemu rozwojowi wszystkich sfer osobowości i dyspozycji psychicznych: intelektu, wyobraźni, kreatywności, uczuć estetycznych, moralnych i społecznych, zdolności komunikacyjnych umożliwiających porozumienie z innymi ludźmi. Read łączył realizację celów wychowawczych z ekspresyjnymi właściwościami sztuki, których istota zawiera się w wyrażeniu uczuć oraz ich komunikowaniu innym. Podkreślał, że niedyskursywny język sztuki umożliwia odzwierciedlanie doświadczeń emocjonalnych (Read, 1976).

Stefan Szuman również akcentował, że wychowanie przez sztukę jest pobudzaniem, pielęgnowaniem, rozwijaniem twórczej aktywności, która w efekcie ma rozwijać, wzbogacać oraz pogłębiać osobowość. Jest także wychowaniem i kształceniem odbiorców sztuki, którzy umieliby w sposób wnikliwy oraz pogłę-

---

[1] Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej Poz. 356, http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20170000356/O/D20170356.pf [dostęp: 5.01.2021].

biony percepować, rozumieć i przeżywać sztukę, mając tym samym możliwość korzystania z wartości i dóbr kultury we wszechstronnym procesie wychowania. Wychowanie przez sztukę, w tej koncepcji, staje się zatem dopełnieniem procesu realizowanego w innych dziedzinach wychowania (Szuman, 1990).

W odniesieniu do etapu wczesnej edukacji istota wychowania estetycznego wyraża się w kształtowaniu całej osobowości dziecka. Harmonijny rozwój osobowości człowieka, z zachowaniem jego indywidualnych predyspozycji wynika z korzystania z dóbr kultury, jak również z ich współtworzenia. Jest to proces ciągły, polegający na „wrastaniu w tradycję" i rozwijaniu w tym zakresie swoich preferencji. Ponadto założeniem wychowania estetycznego, a zarazem wychowania przedszkolnego i edukacji wczesnoszkolnej jest postrzeganie dziecka jako istoty twórczej i otwartej, realizującej własne możliwości w interakcji ze światem, jaki współtworzy (Wojnar, 2007). W rzeczywistości współczesnego życia, pełnej niepokojów społecznych, politycznych i ekonomicznych, nacechowanej wszechobecnym relatywizmem, podważającym trwałość i niezmienność zasad etyczno-moralnych szczególnie pojawia się zapotrzebowanie na kształcenie jednostek o wymienionych wyżej cechach, a zarazem wrażliwych na piękno. Rzeczywiste piękno, które tkwi w zgłębianiu realiów i prawdy życia, pozwalające odkrywać, pomimo przeciwności, jego dobre aspekty wymaga od nauczyciela zastosowania właściwej metodyki w pracy pedagogicznej. Zgłębianie tajników „prawdziwego piękna", które jest w naturze oraz tkwi w każdym człowieku, stanowi swoiste wyzwanie dla dzisiejszych pedagogów, powołanych do porządkowania i „naprawiania" świata, pełnego chaosu, zła i cierpień. Urzeczywistnianie jednocześnie „idei dobra" w czynach realnych winno prowadzić ich samych do próby osiągnięcia wewnętrznej harmonii ducha, która jest tożsama z przeżywaniem piękna indywidualnie.

CEL I PROBLEM BADAŃ

Celem artykułu jest ukazanie wychowawczych walorów sztuki realizowanych w toku edukacji plastycznej dziecka w klasach I–III szkoły podstawowej. Tak rozumiane wychowanie przez sztukę obejmuje zarówno szeroko rozumiane umiejętności percypowania dzieł sztuki, jak i twórczego zaangażowania dzieci/uczniów, którego owocem są ich prace artystyczne. Na podstawie tak sformułowanego celu ustanowiono problem badawczy, który brzmi następująco: Jakie są walory wychowawcze sztuki realizowane w toku edukacji plastycznej dziecka w klasach I–III szkoły podstawowej?

STAN WIEDZY – KOMPETENCJE PEDAGOGÓW WCZESNOSZKOLNYCH W ZAKRESIE WYCHOWANIA DZIECKA PRZEZ SZTUKĘ

Organizatorem spotkań dzieci ze sztuką jest nauczyciel. Z tej przyczyny od nauczycieli realizujących proces wczesnej edukacji plastycznej oczekuje się przygotowania z zakresu zarówno tzw. kształcenia pedagogicznego, jak i kształcenia przedmiotowego, którego wynikiem jest wiedza rzeczowa, pozwalająca na świadomą realizację programu nauczania w zakresie wczesnej edukacji plastycznej, znajomość formalnych zagadnień sztuk plastycznych oraz minimalne doświadczenie warsztatowe, trudno bowiem mówić, przekonywać, wartościować dzieła, przedmiot, sytuację, nie znając charakteru tworzywa i możliwości narzędzia. Kompetencje omawianego typu określane są także jako artystyczno-wartościujące, związane z jednej strony z wiedzą o istocie sztuk plastycznych, z drugiej zaś z umiejętnościami w obrębie działania pedagogicznego – diagnostycznymi i metodycznymi, które pozwalają nauczycielowi trafniej dostrzegać i oceniać przejawy aktywności plastycznej uczniów (Mazepa-Domagała, 2013). Czy posiadanie tychże kompetencji jest wystarczające w kontekście wychowania dzieci przez sztukę na zajęciach plastycznych?

Jak pisze Jolanta Skutnik (2004, s. 86): „Siła wychowawcza sztuki ujawni się w pełni wtedy, kiedy odpowiednio przygotuje się odbiorcę do jej dojrzałej percepcji. Takiemu przygotowaniu służy wychowanie do sztuki rozwijające i wzbogacające zainteresowania sztuką, aktywny do niej stosunek w zakresie percepcji oraz ekspresji własnej, umiejętność analizy i interpretacji różnorodnych zjawisk artystycznych – dawnych i współczesnych, umiejętność ich wyboru, a także wrażliwość estetyczną, warunkującą jedyny rodzaj uczestnictwa w sztuce, zawierający się w absolutnej bezinteresowności estetycznego przeżycia". Poznawanie tajników sztuki w aspekcie pedagogicznym wiąże się z obowiązkiem dzielenia się nimi z wychowankami i uczniami. Piszący te słowa sam wiele lat temu, jako dziecko, dzięki osobowości nauczyciela-pedagoga doświadczył bezpośrednio dobrodziejstwa fascynacji sztuką i kulturą. Postawa nauczyciela zaszczepiła „iskrę" wrażliwości i czujności wobec tego, co piękne. Depozyt wiedzy i emocjonalności był indywidualnie pomnażany, a następnie przekazywany innym, szczególnie osobom młodym, jako osobiste zobowiązanie wobec spłaty długu własnego uczestnictwa w doświadczaniu i przeżywaniu piękna.

Spotkanie ze sztuką stanowi trzon procesu pozwalającego odkrywać jej wartości. Może powinno zdarzyć się to już w dzieciństwie. Warunkuje to dziecięca wrażliwość elastyczna i podatna na wszystko, co fascynujące, nowe i inspirujące (Skutnik, 2004). Przygotowanie ucznia do pełnych i wartościowych kontaktów ze sztuką wymaga kształcenia umiejętności świadomego dostrzegania i widzenia,

a więc kształtowania i doskonalenia jakościowych kompetencji w obszarze percepcji sztuki, na które składają się (Mazepa-Domaga, 2003, s. 11–17):

- wiedza o sztuce, w postaci znajomości elementów składających się na dzieło oraz sposobów ich zestawiania;
- umiejętność twórczej percepcji i ekspresji, przejawiająca się w określaniu wytworu, w odkrywaniu sensu zawartego w dziele plastycznym, dokonywaniu jego interpretacji oraz własnej aktywności twórczej;
- umiejętność oceniania, czyli wartościowania dzieła sztuki na podstawie jakości plastycznych, zasad moralnych i własnych upodobań;
- wrażliwość społeczno-moralna, ujmowana jako ukierunkowanie dziecka na odwieczne i uniwersalne wartości, które ułatwiają odbiór sztuki i kształtują krytyczny stosunek wobec wartości destrukcyjnych moralnie, które przez sztukę mogą być szczególnie wzmocnione;
- wrażliwość estetyczna, czyli zdolność dostrzegania w świecie wartości estetycznych i ich przeżywania;
- świadomość funkcji sztuki w życiu człowieka, wzmacniająca motywację do podejmowania prób percepcji nawet bardzo trudnych w odbiorze dzieł sztuki (np. sztuki współczesnej);
- postawa szacunku do piękna i sztuki, czyli świadomość potrzeby estetyzacji życia na wielu płaszczyznach, w tym dbałość o piękno otoczenia, dostrzeganie walorów sztuki współczesnej, troska o zabytki kultury i sztuki itp.

Tymczasem wiele form kontaktu ze sztuką jest obarczonych mankamentami, do których można zaliczyć (Mazepa-Domagała, 2003, 96–97):

- zamykanie aktywności wychowawczej w kręgu zagadnień związanych ze sztuką tradycyjną, minioną;
- opieranie się na schematach dydaktycznych, które w kontakcie ze sztuką implikują zachowania konwencjonalne i stereotypowe;
- operowanie reprodukcją odbierającą możliwość autentycznego kontaktu z dziełem;
- skierowanie działań edukacyjnych w zakresie sztuki na wyrabianie w wychowanku zręczności warsztatowej;
- skłonność do nadmiernego respektowania wcześniej wytyczonego celu, hamującą tym samym zachowania spontaniczne, implikowane kontaktem ze sztuką;
- dewaluację indywidualnych, niekonwencjonalnych form kontaktu ze sztuką zarówno w sferze percepcji, jak i twórczości własnej;
- opieranie się na atrakcyjności formalnej kontaktu ze sztuką, z pominięciem osobowych aspektów tego działania; i co najważniejsze, traktowanie sztuki jako rodzaju narzędzia wychowania, bez uwzględnienia, że w istocie sztuka jest wartością samoistną.

Ewa Urban-Kojs (2010, s. 103) słusznie zauważa, że: „[…] należałoby w procesie wychowania, tak rodzinnego, jak i szkolnego, umożliwić dziecku kontakt ze wszystkimi rodzajami, kierunkami i stylami sztuki". Kontakt ten może być bezpośredni, lecz bierny – poprzez oglądanie wystaw w muzeach czy galeriach sztuki. Może odbywać się również poprzez oglądanie materiałów ikonograficznych, staje się realny w bezpośrednich działaniach twórczych, inspirowanych, nawiązujących tematyką i techniką wykonania do konkretnych stylistyk minionych epok, kierunków artystycznych, czy wreszcie twórców je reprezentujących. Wychowanie przez sztukę dotyczy poszerzania procesu poznawania światowej, europejskiej, narodowej i regionalnej tradycji kulturowej. Trwały dorobek społeczny w postaci dóbr i zjawisk kulturowych wynika z ich wartości: techniczno-użytkowych, symboliczno-duchowych, elitarnych i popularnych, oficjalnych i kontrkulturowych, profesjonalnych i nieprofesjonalnych, utylitarnych i czysto estetycznych, wreszcie sfery *sacrum profanum*. Teresa Wagner-Tomaszewska podkreśla, że: „[…] kultura od najmłodszych lat wpisuje się w istnienie człowieka i towarzyszy mu przez całe życie. Mówiąc o kulturze, myślimy o kulturze narodu, kulturze języka, sztuki, rzemiosła czy sposobu bycia człowieka. Kontakt człowieka z kulturą jest ważny i konieczny, stanowi o przynależności do środowiska, w którym przebywa i kultury w której wzrastał" (Wagner-Tomaszewska, 2019, s. 309).

Można przyjąć, że realizacja wychowania plastycznego wymaga szczególnej postawy nauczyciela: twórczego artystycznie, wyposażonego w wiedzę psychologiczną i pedagogiczną, prowadzącego nowocześnie i w sposób atrakcyjny zintegrowane zajęcia plastyczne. Inspirator, partner do dyskusji, współdziałania i przewodnik we wspólnych poszukiwaniach prawdy o sobie samym i otaczającym go świecie – to model nauczyciela oczekiwanego we współczesnej szkole (Dachowska, 1997). Tak więc zadaniem nauczyciela jest nie tylko tworzenie konstruktywnych okazji edukacyjnych do spotkań dziecka ze sztuką, ale także wprowadzanie dziecka w świat własnych przeżyć estetycznych. Jak pisze Bronisława Dymara: „Aby świat nadziei, radości i afirmacji wyzwalać w toku działalności pedagogicznej, mieć wpływ na rozwój dziecka, nauczyciel winien nieustannie poznawać swoje wewnętrzne światy i bronić się przed duchowym skarleniem" (Dymara, 2010, s. 96).

PODSUMOWANIE – WYCHOWANIE PRZEZ SZTUKĘ NA ZAJĘCIACH PLASTYCZNYCH W SZKOLE

Edukacja plastyczna na poziomie kształcenia wczesnoszkolnego, rozumiana jako „proces systematycznego poznawania i rozumienia przez dziecko sztuki w jej różnych aspektach i związkach, zmierzający do wprowadzenia dziecka w świat

wartości sztuki, ułatwienia dziecku rozumienia jej języka, aktywizowania dziecka w procesie odbioru wytworów sztuki oraz zachęcania dziecka do samorodnej twórczości artystycznej" (Mazepa-Domagała, 2003, s. 96) stwarza wiele możliwości nie tylko do odbioru sztuki, ale przede wszystkim twórczego zaangażowania uczniów. Kluczową rolę w tym procesie odgrywa odpowiednia atmosfera, klimat emocjonalny w czasie zajęć. Motywację wychowawczą w tym przypadku może stanowić właściwa interpretacja działania kreacyjnego dziecka przez nauczyciela, który kompetentnie dostrzeże jego intencje ukazane w sposobie obrazowania, odpowiednio je zinterpretuje i rzeczowo oceni. Umiejętność przekonania dziecka do wiary we własne siły jest jednym z podstawowych talentów pedagogicznych nauczyciela. Wymaga ona indywidualnego i psychologicznego podejścia do każdej osoby. Chcąc poznać jej intencje, w praktyce artystycznej stosuje się najczęściej metodę korekty indywidualnej, opartej na dialogu, zadawaniu pytań, analizowaniu i podpowiadaniu rozwiązań najwłaściwszych, najbardziej przekonujących. Przyjęcie koncepcji tzw. pozytywnego wzmocnienia niejako gwarantuje sukces w rozwoju dziecka. Bezpośredni i personalny kontakt z nim oraz tym, co ono w danym momencie tworzy, musi łączyć się z poczuciem odpowiedzialności pedagoga za „każde słowo", które może być niefortunnie zrozumiane, a nawet może skrzywdzić. Niedopuszczalne jest, aby z powodu różnego rodzaju uprzedzeń, a czasami indywidualnej niechęci wobec ucznia „blokować" jego potrzebę wyrażania siebie, zniechęcać do działania i ograniczać twórczy potencjał. Według Zbigniewa Nowaka (2017, s. 103): „Edukacja artystyczna, jak każda inna, jest zawsze spotkaniem osób i osobowości. Jej efekt zależy od wielu czynników, ale na pewno nie najpośledniejszym z nich jest jakość relacji między spotykającymi się podmiotami, wytworzonych między nimi emocji oraz wzajemnego rozumienia siebie i swoich komunikatów". Nawiązanie relacji pedagogicznej pomiędzy nauczycielem i dzieckiem zależy w dużej mierze m.in. od osobowości obojga. Nauczyciel może i powinien stać się autorytetem, dzięki czemu może być uznany jako wzór inspirujący wiedzą, doświadczeniem i umiejętnościami. Na wczesnym etapie rozwoju dziecka nauczyciel powinien pełnić funkcję tzw. trzeciej ręki, pomagając prezentacyjnie, w jaki sposób można wykonać najprostsze czynności związane z plastyką. Ma także szansę ukierunkowywania sposobu patrzenia dziecka, podpowiadania i wspierania w interpretacjach tematyczno-estetycznych, a także motywowania do działania. Zwracanie uwagi na piękno otaczającej nas rzeczywistości natury stanowi jeden z pierwszych, istotnych aspektów wychowawczych, skutkujących zaciekawieniem i afirmacją wychowanków. Percepcja bogactwa różnorodności, doświadczana przez dziecko za pomocą zmysłów łączy się z warstwą poznawczo-informacyjno-edukacyjną, która utrwala się w pamięci poprzez powtarzanie i przypominanie. Poznanie odbywa się w procesie korelacji doświadczenia zmysłowego z analizą myślową, polegającą na rozumieniu

i zapamiętywaniu. Taki rodzaj poznania wiąże się bezpośrednio z ideoplastyką, czyli ilustrowaniem myśli, wiedzy o tym, co się wie o sobie, osobach najbliższych i innych, wszystkim tym, co dziecko otacza, co ono akceptuje lub nie i co może przedstawić za pomocą schematycznego znaku. Poznanie zmysłowe dziecka aktywizuje jego proces myślenia poprzez akceptację tego, co jest dla niego dobre. Elementarny efekt wychowawczy w tym przypadku polega na weryfikacji przez nie bodźców pozytywnych i negatywnych. Emocje przyjemne są zapamiętywane i separowane od innych. Reakcja ta stanowi impuls dający umiejętność odróżniania w najprostszy sposób tego, co dobre (dla dziecka) od tego, co dla niego złe. Dziecko w graficznym obrazowaniu przedstawia wszystkie emocje symbolicznie, jednocześnie aktywizując własną pamięć i myślenie. Dziecięce rysunki, obrazujące zapamiętany i emocjonalnie akceptowany przez nie świat w prostych znakach informują o jego relacji z zewnętrzną rzeczywistością, w tym rodzinną, społeczną, które są akceptowane z radością lub odrzucane. Uśmiechy na twarzach w rysunku rodziny, ślady kresek – łagodne, płynne, rysowane zdecydowanie lub ekspresyjne i gwałtowne, kreślone pobieżnie, od niechcenia to wizualne informacje mówiące całą prawdę o dziecku, również o sposobie jego wychowania. Aspekty oddziaływań wychowawczych w dzieciństwie każdej osoby są ściśle związane z doświadczaniem rodzinnej miłości. Odczuwanie jej braku już na wczesnym etapie psychorozwoju skutkuje konsekwencją frustracji, wycofania, bierności, smutku, często buntu i agresji. Realia edukacji wczesnoszkolnej dziecka warunkują jego uspołecznienie, uczą tolerancji innych osób, a jednocześnie samoakceptacji. Wówczas tworzone są warunki do wzajemnego przebywania, nawiązywania przyjaźni, sympatii, dialogów. W zakresie edukacji plastycznej komunikacja polega na umiejętności pełniejszego „widzenia", w podstawowym zakresie czysto estetycznych wartości, takich jak: układ kompozycyjny, środki wyrazu plastycznego, dzielące się na graficzne i malarskie. Dostrzeżenie ich w strukturze dzieła sztuki lub pracy plastycznej świadczy o kompetencji nauczyciela. Tę sztukę analitycznego widzenia należy w sobie doskonalić, wznosząc się na coraz wyższe poziomy możliwości jej rozumienia, interpretowania i odczuwania. Poznanie języka sztuki to również odczytywanie treści poprzez analizę ilustrowanych zagadnień tematycznych, rozwijanie wyobraźni, konkretyzowanie odczuć, często trudnych do wyrażenia, a także wnikanie w sferę indywidualnej wrażliwości twórcy. Stała praca nad techniką patrzenia na dzieło sztuki pozwala dostrzegać w nim to, czego się wcześniej nie widziało, interpretować znaczenie kolorów i znaków oraz zawartych w nich treści symbolicznych. Umiejętność rozpoznawania „życia wewnętrznego" dzieła, w tym również dziecięcej pracy plastycznej jest również sztuką odkrywania zasad ich oddziaływania. Istota wartości artystycznej dzieła polega na jego sile wyrazu, która zmusza do refleksji, dostarcza przeżyć estetycznych i może wywierać wpływ na etyczne postępowanie człowieka.

Pozytywne wartości wychowawcze dzieł tkwią także w ich treściach moralnych, ilustrujących prawdę życia, co stanowi o ich rzeczywistej wartości. Mają one moc wychowawczą, pozwalającą na uzmysłowienie sensu życia w różnorakich jego przejawach. Klasyczna rzeźba grecka „mówi" o ideale piękna, o harmonii uczuć, wyrażanych przez statyczno-dynamiczne układy kontrapostowe. Średniowieczna ikona prowadzi myśli i uczucia w stronę rzeczywistości transcendentnej i wartościom duchowym. Głębia przestrzeni renesansowych dzieł poszerza horyzont widzenia humanizmu. Światło i cień w dziełach baroku ostrzega przed ludzkimi namiętnościami, eksponując w jasności to, co dobre, w cieniu chowając wszelkie mankamenty. Frywolne, rokokowe obrazy Francoisa Bouchera są przestrogą przed hedonizmem i rozwiązłością, natomiast dzieła Francisca Goi przestrzegają przed okropnościami wojny, głupotą i hipokryzją. Obrazy Jana Matejki, Artura Grottgera i Wojciecha Kossaka uczą patriotyzmu. Socrealistyczne, poprawne ideowo prace Aleksandra Kobzdeja ostrzegają przed totalitaryzmem. Graficiarskie realizacje Banksy'ego dotykają problemów personalnych, społecznych i politycznych.

Twórczość plastyczna jest jedną z podstawowych form ekspresji, a zarazem środkiem służącym rozwojowi procesów poznawczych i emocjonalnych oraz uczuć wyższych dziecka. Kształtowanie postaw kreacyjnych, inspirowanie do twórczego, świadomego, ale też intuicyjnego działania wynika z umiejętności określania potrzeb i możliwości dziecka, wnikania w jego predyspozycje i preferencje, co wiąże się ze znajomością psychologii, i winno być rozumiane jako proces dzielenia się „dobrem edukacyjnym" z zakresu estetyki. „Tak naprawdę inspirujące do aktywności twórczej może być wszystko to, co zachęca dzieci do stawiania pytań i generuje ich pomysły w rozwiązywaniu postawionych problemów, prowokuje do wyrażania własnych przeżyć i odczuć za pomocą różnych form plastycznych" (Sieńczewska, Sobierańska, Radwańska, 2015).

Proces wychowawczy w trakcie realizowania zajęć plastycznych w szkole łączy się również z koniecznością weryfikowania efektów prac przez nauczyciela. Nie można zgodzić się z twierdzeniem, że wszystko, co zostało narysowane lub namalowane przez dziecko jest ładne, że każda praca jest udana. Zatem przyjmowanie pochwał, jak również pewnych form uzasadnionej krytyki jest zasadne, uczy weryfikacji oraz porównywania. Argumentowanie, co stanowi rozwiązanie właściwe, co tylko poprawne, a co jest nie do zaakceptowania, należy traktować jako psychologiczno-pedagogiczne wyzwanie, mające na celu kształtowanie osobowości młodego człowieka, twórcy. Dobrze, kiedy pedagog, nauczyciel potrafi rzeczowo ocenić i docenić zalety realizowanych prac, ale też z taktem zwrócić uwagę na ich mankamenty. W żadnym przypadku nie może to prowadzić do zniechęcenia i pomniejszania wiary w możliwości kreacyjne dziecka.

WNIOSKI

Edukacja plastyczna jako obszar edukacji wczesnoszkolnej stanowi zespół zabiegów wychowawczych spełniających postulaty wychowania estetycznego w zakresie kształtowania i wszechstronnego rozwijania osobowości dziecka, jego dyspozycji twórczych oraz przygotowania do aktywnego uczestnictwa w otaczającym świecie. Obcowanie ze sztuką jest nie tylko środkiem poznawania świata, lecz przede wszystkim stymulatorem zaspokojenia szczególnie istotnej dla dziecka potrzeby doznawania przeżyć. Irena Wojnar zauważa, że: „[…] efekt wychowawczy sztuki uzależniony jest od intensywności osobistego przeżycia, pobudzonego przez określony rodzaj doznania czy działania. Przeżycie to nie ogranicza się do biernego postrzegania, musi mieć wyraz głębszy, obejmować treść ludzkiego doświadczenia […]. Sztuka, pojmowana jako swoisty instrument edukacyjny, skierowana jest przede wszystkim ku siłom duchowym, ku wnętrzu człowieka, ku tej sferze jego przeżyć i doznań, które z największym trudem dają się przełożyć na zaplanowane i zorganizowane sytuacje wychowawcze" (Wojnar, 1998, s. 806). Kreacja i twórczość dają możliwość wyrażania siebie, zachwytu nad pięknem świata i wrażliwości, wobec tego, co potrafimy dostrzec. Kształcenie w zakresie plastyki wymaga od nauczycieli przede wszystkim zdobycia dziecięcego zaufania, co jest fundamentem otwarcia uczniów na twórczość. Swobodne poruszanie się w świecie sztuki daje człowiekowi poczucie wolności, dlatego umiejętność kreatywnego tworzenia, myślenia i działania powinna być szczególnie pielęgnowana. Nauczyciel stoi przed nowymi wymaganiami, dlatego musi być otwarty na różne możliwości nauczania i poszukiwanie nowych rozwiązań (Adamek, 2014).

Osiągnięcie celów zakładanych w zakresie kształcenia plastycznego jest możliwe pod warunkiem dobrze zorganizowanego warsztatu podczas każdej lekcji, zachowania proporcji w tematyce zajęć oraz prowadzenia zajęć plenerowych, w muzeach, galeriach itd. Nauczyciele powinni bezwzględnie pamiętać o istocie dobrej atmosfery w trakcie zajęć, która sprzyja zaufaniu oraz otwartości na własną, indywidualną twórczość. Wspierająca postawa, właściwa motywacja, dialog oraz umiejętność docenienia każdego mają stanowić punkt wyjścia w wychowaniu przez sztukę dziecka/ucznia w toku edukacji plastycznej.

BIBLIOGRAFIA

Adamek, I. (2014). Nauczyciel wobec dynamiki zmieniającego się świata. W: J. Kuźma. J. Pułka (red.). *Ku dobrej szkole skoncentrowanej na uczniach*, t. I (s. 179–194). Kraków: Oficyna Wydawnicza AFM.

Dachowska, M. (1997). Plastyka w edukacji dzieci i młodzieży – spostrzeżenia, refleksje, uwagi, propozycje. W: M. Dachowska (red.). *Inspiracje plastyczne w programie edukacji dzieci i młodzieży* (s. 39). Białystok: Zespół Placówek Doskonalenia Nauczycieli.

Dymara, B. (2010). O człowieku trójskrzydłym. W: B. Dymara (red.). *Dziecko w świecie sztuki* (s. 15–35). Kraków: Impuls.

Mazepa-Domagała, B. (2003). Przygotowanie do odbioru sztuki dzieci w młodszym wieku szkolnym – próba określenia kompetencji odbiorcy wytworów sztuki i przyszłego ich twórcy. W: M. Knapik (red.). *Dziecko i sztuka. Recepcja — wsparcie — terapia* (s. 11–17). Katowice: Wyd. Uniwersytetu Śląskiego.

Mazepa-Domagała, B. (2013). Kompetencje artystyczno-wartościujące nauczycieli wczesnej edukacji w kontekście edukacji kulturalnej i procesu kształcenia plastycznego dziecka w młodszym wieku szkolnym. *Chowanna*, 2, 93–105.

Nowak, Z. (2017). Bariera oczywistości w edukacji artystycznej dzieci. W: E. Kochanowska. R. Majzner. E. Zawada (red.). *Edukacyjne konteksty doświadczania świata sztuki* (s. 155–165). Kraków: Studio MOT.

Popiołek, I. (2014). Wychowanie estetyczne i wychowanie przez sztukę. W: K. Zabawa (red.). *Z historii, teorii i praktyki edukacji artystycznej dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym* (s. 7–16). Kraków: Akademia Ignatianum. Wydawnictwo WAP.

Read, H. (1976). Wychowanie przez sztukę. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej Poz. 356 http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20170000356/O/D20170356.pf [dostęp: 5.01.2021].

Skutnik, J. (2004). Wychowanie w sztuce jako koncepcja edukacji kulturalnej dziecka. W: K. Olbrycht (red.). *Edukacja kulturalna: wybrane obszary* (s. 78–106). Katowice: Wyd. Uniwersytetu Śląskiego.

Sieńczewska, M., Sobierańska, D., Radwańska, M. (2015). Edukacja artystyczna w edukacji najmłodszych uczniów szkoły podstawowej. Warszawa: ORE.

Szuman, S. (1990). O sztuce i wychowaniu estetycznym. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.

Śliwerski, B. (2012). Edukacja. W: *Encyklopedia pedagogiki XXI wieku* (s. 1214), t. 1. Warszawa: Żak.

Urban-Kojs, E. (2010). W stronę osobowości twórczej. W: B. Dymara (red.). *Dziecko w świecie sztuki* (s. 101–115). Kraków: Impuls.
Wagner-Tomaszewska, T. (2019). Kompensacyjne wychowanie kulturalne jako nowa tendencja w procesie akulturacji wychowanków placówki opiekuńczo-wychowawczej. W: L. Kataryńczuk-Mania. G. Mania (red.). *Konteksty kultury, konteksty edukacji. Wielowymiarowość kształcenia artystycznego i upowszechniania kultury* (s. 307–340). Kraków: Stowarzyszenie Polskich Muzyków Kameralistów.
Wojnar, I. (1998). Sztuka i wychowanie. W: W. Szewczyk (red.). *Encyklopedia psychologii* (s. 7–23). Warszawa: Wyd. Fundacja Innowacja.
Wojnar, I. (2007). O edukacji estetycznej – głos pedagoga humanisty. W: K. Wilkoszewska (red.). *Wizje i re-wizje. Wielka księga estetyki w Polsce.* Kraków: Universitas.

EDUCATION TROUGH ART IN THE CONTEXT OF ART EDUCATION OF A CHILD AT A YOUNGER SCHOOL AGE

Abstract: Introduction: The aim of the article is to indicate the essence and possibilities of educating through art children in grades 1–3 of primary school during visual art classes. In the study, the need to raise the level of competences of early childhood education teachers in terms of creating conditions for children to learn about and experience art directly has been emphasized. **Research Aim:** The aim of the article is to show the educational values of art realized in the course of children's art education in grades 1–3 of primary school. **Evidence-based Facts:** Raising a sensitivity to beauty and developing the ability to express and reproduce art using various methods and techniques was established as a pedagogical task of a teacher in the scope of visual arts education. The encounter with art is the basis of the process of discovering its values. **Summary:** The text emphasizes that raising a child through art is connected not only with the need to constantly expand knowledge in this area, but above all to motivate children's artistic creativity.

Keywords: children's visual art education, educating through art, education, experiencing art, visual art creativity